

ADEVĂRUL

SCURTĂ ISTORIE
A TEMPENIILOR
OMENEȘTI ABSOLUTE

Nota autorului

Aceasta este o carte despre lucruri care nu sunt adevărate. Din motive destul de evidente, asta a însemnat că mi-am petrecut ultimul an într-o stare de anxietate aproape permanentă.

Cartea se ocupă de istorie, iar istoria e, în cel mai bun caz, suficient de încâlcită, plină de adevăruri vremelnice, jumătăți de adevăr și veritabile mituri. În cartea mea anterioară, care vorbea despre eșecuri, am scris că, „sincer, șansele ca în această carte despre încurcături să nu apară încurcături sunt minime“. (Și da: de atunci, am găsit vreo câteva, din fericire, niciuna dintre ele chiar îngrozitoare.) Dacă o carte pe tema eșecului părea o provocare la adresa zeilor sorții, atunci alegerea minciunii ca subiect pentru următoarea carte înseamnă, practic, să le lași zeilor poarta goală. Și, să fim sinceri, e puțin probabil ca zeii sorții să rateze o pasă lejeră de la nici 2 metri în plasa porții. Nu în forma în care sunt ei în momentul ăsta.

Așa că da, o să fie fără îndoială și niște greșeli prin carte. Am făcut tot ce-am putut să le evit: am verificat de două și de trei ori, m-am dus până la documentele originale de câte ori a fost posibil, am încercat să evit capcanele interpretării excesive. Notele de final ar trebui să vă ajute să verificați singuri datele (și vă încurajez s-o și faceți). Totuși, ceva-ceva trebuie să se fi strecurat. Greșelile

Tom Phillips

sunt inevitabile; tot ce putem face este să încercăm să le reducem la minimum importanța, să recunoaștem că le-am făcut și să le atenuăm efectele. Asta-i una dintre ideile de bază ale acestei cărți! În acest scop, dacă sesizați vreo eroare faptică — indiferent cât de mică —, vă rog să-mi scrieți la truth@tom-phillips.com. Voi menține o listă publică actualizată cu corecturi la tom-phillips.com/mistakes-and-regrets/.

Cuprins

<i>Nota autorului</i>	9
<i>Introducere. Momentul adevărului</i>	13
1. Originea caracterului specios	21
2. Clasicele <i>fake news</i>	46
3. Epoca dezinformării	76
4. Minciuna locală	117
5. Manifestul escrocheriei	143
6. Minciuni de stat.....	184
7. Afaceri dubioase	208
8. Iluzii populare larg răspândite	230
<i>Concluzie. Către un viitor mai sincer</i>	249
<i>Mulțumiri</i>	264
<i>Lecturi suplimentare</i>	265
<i>Surse foto</i>	269
<i>Note</i>	271

Introducere

Momentul adevărului

Spui numai tâmpenii.

Stai! Nu pleca. Țasta-i un început groaznic pentru o carte — scuze.

Nu-i un atac personal. Și e adevărat mai ales dacă răsfoiești acum cartea într-o librărie și te întrebi dacă ar trebui s-o cumperi. Ar trebui! Ești foarte înțelept! Și ești și spiritual și rafinat. Ca să fie limpede, n-ai nimic în mod special din care să rezulte că nu prezinți deloc încredere sau că ești deosebit de înclinat spre minciuni. (Decât dacă, întâmplător, ești un escroc profesionist, nu? În care caz: Bună! S-ar putea să-ți placă foarte tare Capitolul 4.)

Cu toate acestea, nu ești deloc de încredere: ești un mincinos, un fățarnic și aproape sigur te înșeli într-o sută de privințe, mici și mari, despre lumea în care trăiești. Totuși, n-ar trebui să te simți jenat, pentru că — și asta-i partea importantă — așa sunt toți cei din jurul tău. Și, ca să fiu sincer până la capăt, și eu sunt la fel.

Nu vreau să spun decât că noi, ca oameni, ne petrecem fiecare zi din viață navigând printr-o mare de aiureli, jumătăți de adevăr și minciuni în toată regula. Mințim și suntem mințiți. Viața noastră socială se bazează pe un flux stabil de mici minciuni nevinovate. Suntem induși în eroare de politicieni, de media, de agenți de marketing și alții, iar adevărata problemă este că toate acestea

funcționează; ne lăsăm toți duși de nas de o minciunică bine pusă la punct. Cele mai răspândite minciuni sunt, probabil, cele pe care ni le spunem chiar noi.

În momentul ăsta, oriunde te uiți, vezi avertismente înfricoșătoare că trăim într-o epocă a „postadevărului“. Dicționarul Oxford a declarat „postadevăr“ cuvântul anului 2016; în 2017, în Marea Britanie au fost publicate, în aceeași zi, trei cărți intitulate *Postadevărul*. Oamenii politici par să distorsioneze, să interpreteze și să mintă cu tot mai puțină teamă de pedeapsă. Publicul, ni se spune cu aplomb, „s-a săturat de experți“. Internetul ne-a transformat viața într-un câmp de bătălie al dezinformării, unde suntem tot mai puțin siguri dacă „unchiul Jeff“ e o persoană reală sau e, de fapt, un software rusesc.

Sincer, e destul de simplu să înțelegi de ce crede lumea că trăim vremuri în care rezistența la realități este extrem de puternică. Ca să aleg un exemplu ce sare în ochi: în prezent, Statele Unite au un președinte care spune zilnic minciuni — sau poate că nici măcar nu sunt minciuni. Poate că pur și simplu nu știe ce e adevărat și nici nu-și bate capul să afle. În mare, efectul este același. Potrivit echipei de fact-checking de la *Washington Post*, în momentul în care scriu, președintele Trump a făcut 10 796 „afirmații care sunt false sau induc în eroare“ în cele 869 de zile de la preluarea mandatului¹; acestea au urmat după „un an de dezinformare fără precedent“².

Asta înseamnă o medie de peste 10 neadevăruri în fiecare zi și, de fapt, rata de nesinceritate pare să fi crescut odată cu trecerea timpului. A depășit pragul de 5 000 de minciunile pe 7 septembrie 2018, datorită unui vârtej remarcabil de tâmpenii în care a făcut nu mai puțin de 125

de afirmații false sau înșelătoare (potrivit echipei de la *Washington Post*³) într-un interval de timp care a însumat doar 120 de minute. Ceea ce înseamnă mai mult de un neadevăr pe minut. Și nici măcar n-a fost ziua în care să fi fost cel mai nesincer — și-a însușit această îndoielnică onoare pe 5 noiembrie 2018, în ajunul alegerilor de la jumătatea mandatului, când *Post* a înregistrat 139 de afirmații incorecte pe parcursul a trei mitinguri electorale.

Ca să fim cinstiți, nu-i ceva tocmai normal. Dar să însemne oare că trăim într-o epocă a postadevărului? Și vin și vă spun: nu.

Nu mă înțelegeți greșit. N-o să încerc să vă conving că vremurile noastre *nu* sunt pline până la refuz cu un milion de tâmpenii — categoric așa e! Atâta doar că există o problemă simplă privind conceptul de „epocă a postadevărului”: ar însemna că a existat la un moment dat o „epocă a adevărului”, ca să putem fi acum într-una „post”.

Și, din nefericire, dovezile privind existența unei asemenea epoci sunt... hm... cel puțin inconsistente. Ideea că am depășit de curând vreun soi de epocă de aur a onestității scrupuloase și a devotamentului înflăcărat pentru acuratețe și dovezi este, ca s-o zic pe-a dreaptă, o prostie cât casa.

Da, în ultima vreme suntem înconjurați de o mulțime de aiureli. Contribuim cu toții la asta într-un fel sau altul, fie în mod decisiv, fie în mică măsură; toți am transmis mai departe un zvon nefondat și toți am dat clic pe butonul de *share* sau am preluat un *tweet* fără să verificăm elementele de bază, pentru că avea ceva care a rezonat cu înclinațiile noastre personale.

Dar, în pofida a ceea ce vi s-a spus probabil, așa suntem de foarte, foarte mult timp.

Despre asta e vorba în carte: adevărul, și toate modalitățile ingenioase la care a recurs omenirea de-a lungul istoriei pentru a-l ocoli. Pentru că nimic din toate acestea nu e nou. Donald Trump este foarte departe de a fi primul om politic care răspândește neadevăruri în toate părțile, de parc-ar fi un amărat de aspersor de grădină. N-am avut niciodată nevoie de un cont de Facebook ca să transmitem din om în om zvonuri neverificate și neadevărate. Încă de când a apărut posibilitatea să faci rapid un ban și de când există naivi pe seama cărora să-l faci, a existat tot timpul și cineva dispus să abordeze cu creativitate realitatea ca să-i despartă pe oameni de banii lor.

Bineînțeles, n-a fost niciodată pe cât de simplu ar putea crede unii să stabilești ce este — și ce nu este — adevărul. Și apoi mai apar și alte întrebări, cum ar fi... de unde vine neadevărul? Oare necinstea este înrădăcinată în oameni și în societatea omenească? Sunt oare oamenii singurele ființe care mint? Asta vom încerca să înțelegem în primul capitol, „Originea caracterului specios“, în care vom explora diferențele subtile dintre „minciuni“ și „aiurări“, vom descoperi faptul neașteptat că minciuna are diverse niveluri în afară de „nevinovată“ și vom cugeta la faptul înfricoșător că există mult mai multe moduri de a greși decât de a avea dreptate.

Timp de câteva secole, industria presei a fost una dintre principalele noastre surse de informație despre lume. Se spune că jurnalismul este prima ciornă a istoriei — dar, așa cum o să vedem, a fost adesea o ciornă îngrozitoare, de genul celor care-i fac pe editori să-și

smulgă părul din cap. O să cercetăm originile setei noastre nestinse pentru știri în Capitolul 2, „Clasicele *fake news*“, unde vom face cunoștință cu un om mort care nu era mort și vom descoperi că anxietățile noastre moderne legate de sursele de informații nedemne de încredere și suprasaturarea cu informație s-ar putea să nu fie chiar așa de moderne pe cât credeam noi.

Dacă domeniul știrilor a avut origini umile, n-a rămas așa prea multă vreme — s-a dezvoltat rapid într-o industrie care ne-a modelat în mod profund societățile și viziunea asupra lumii. Asta nu înseamnă totuși că ar fi devenit mai de încredere. De la Marea farsă a Lunii din 1835 (când *Sun* din New York a făcut senzație la nivel național cu o serie de articole cu totul inventate despre cunoscutul astronom Sir John Herschel, care ar fi descoperit o civilizație pe Lună) până la niște tâmpenii absolute despre căzi de baie, jurnalele lui Hitler și faimosul ucigaș în serie de pisici care bântuia prin Croydon, multe dintre știrile pe care le-am citit despre ce se petrece în lume au fost niște aiureli totale. De asta o să ne ocupăm în Capitolul 3, „Epoca dezinformării“.

Nu numai că n-am avut dreptate în legătură cu ce se întâmplă în lume; nu ne-am descurcat mult mai bine nici când a fost vorba să înțelegem lumea în sine. În Capitolul 4, „Minciuna locală“, vom parcurge câteva secole de, hm, „geografie creativă“. Fie că e vorba de masive muntoase impunătoare care n-au existat niciodată, povești de necrezut despre tărâmurii mitice sau exploratori care s-ar putea să nu fi ajuns niciodată în locurile pe care susțin că le-ar fi explorat, vom vedea cum ne-au fost modelate hărțile de faptul că, în mod tradițional, e destul de dificil

să te duci și să verifici când oamenii inventează lucruri despre cealaltă parte a lumii.

Iar acesta e un lucru care a fost exploatat de cel care a fost poate cel mai mare escroc din toate timpurile — un om care a escrocat o țară, inventând o altă țară. A fost doar unul dintre potlogarii mărunți și marii mitomani cu care vom face cunoștință în următorul capitol, „Manifestul escrocheriei“, care analizează eterna noastră fascinație pentru șarlatani. De la înșelătoria năucitor de simplă a „omului de încredere“ original William Thompson, via escrocul sovietic care a folosit birocrăția în interesul lui, până la o doamnă din Franța care a dus zeci de ani o viață de lux pe baza conținutului necunoscut al unui seif misterios, ne vom ocupa de cei mai incredibili șarlatani din istorie și ne vom pune întrebarea: cât a fost escrocherie și cât au crezut și ei în ce făceau?

Dacă există ceva ce toată lumea știe despre politicieni, e că aceștia mint. Liderii mărețelor noastre popoare nu sunt întotdeauna sinceri cu noi. Acuma, în apărarea politicianilor (a unora dintre ei), s-ar putea să fie un pic incorect — dar neadevărurile artei guvernării tot merită propriul lor capitol. În „Minciuni de stat“ vom analiza artele josnice ale diversiunii politice: de la interpretare la teoriile conspirației, la mușamalizări și propaganda de război.

Atunci când e rost de făcut bani, o să apară și cineva dispus să sucească adevărul ca să-i obțină. În „Afaceri dubioase“, o să ne ocupăm de doi dintre cei mai mari împlicinați: lumea comerțului și cea a medicinei. Afacerile s-au bazat în toată istoria pe înșelătorii, mici sau mari, de la Ea-nasir, neguțatorul antic de cupru din Mesopotamia,

care le lua banii oamenilor, dar nu aducea niciodată și cuprul (determinând apariția primelor reclamații din partea clienților din istorie), până la Whitaker Wright, care a făcut avere în secolul al XIX-lea pe baza unei serii de escrocherii. Și o să facem cunoștință cu câțiva vraci, de la celebrul „doctor cu testicule de țap” — un pionier al noii media, cu ambiții politice, care s-a îmbogățit implantându-le bărbaților impotenți testicule de țap — până la bărbatul al cărui nume a rămas în istorie datorită faptului că a inventat în mod întâmplător hipnoza în timp ce încerca să facă ceva cu totul diferit.

Până în acest moment, vom fi cunoscut mulți dintre cei mai impresionanți mincinoși din istorie. Dar dacă ne imaginăm că mincinoșii sunt singura noastră problemă, atunci o să avem parte de un șoc neplăcut. E un fapt dovedit că, atunci când oamenii se adună la un loc, ne descurcăm de minune să creăm mituri din senin. În „Obișnuitele iluzii populare”, vom vedea cum maniile, crizele de panică morală și isteria de masă ne fac să credem niște chestii caraghioase — de la aeronavele-fantomă care au bântuit Marea Britanie până la credința uimitor de comună că există ceva care încearcă să fure penisurile bărbaților și de la vânătorile de monștri din pădurile americane până la... mă rog, vânătorile de vrăjitoare propriu-zise. Se pare că, atunci când e vorba de viața efectivă a adevărului, suntem cei mai cumpliti dușmani ai noștri.

Iar în capitolul final, „Către un viitor mai sincer”, ne punem întrebarea: ce putem face cu toate astea? Dacă minciunile și tâmpeniile au fost prezente permanent de-a lungul istoriei, ce înseamnă asta pentru industria cunoașterii — cum ar fi știința, istoria și toate celelalte mijloace

pe care le avem ca să încercăm să stabilim adevăruri despre lume? Suntem condamnați să ne trăim viețile în pâcla dezinformării sau există lucruri pe care le putem face ca să ne întoarcem un pic spre onestitate?

Această carte vă va duce într-un turneu cu scurte opriri pentru cele mai incredibile minciuni din istorie, cele mai scandaloase tâmpenii și cele mai trainice neadevăruri. Multe dintre cele pe care le veți găsi aici sunt de necrezut — și în ciuda acestui lucru, toate au fost crezute de cineva. Până la finalul cărții, veți înțelege de ce nu a existat nicio „Epocă a adevărului“ și o să evaluați altfel minunata varietate de aiureli pe care am produs-o ca specie. Ca s-o spun răspicat, această carte vă va transforma într-o persoană mai bună, mai inteligentă și mai atrăgătoare.

Sincer. V-aș minți eu?

Originea caracterului specios

Aceasta este o carte despre adevăr — sau, mai precis, despre lucruri care nu reprezintă adevărul. Din nefericire, asta înseamnă că, înainte să mergem mai departe, trebuie să stăm puțin și să ne gândim ce este de fapt „adevărul”. Și, mai important, ce nu este.

Chestia e că povestea devine foarte repede încâlcită, din pricina simplei diversități de moduri în care putem greși. Asta s-ar putea să fie surprinzător pentru unii. Mulți dintre noi pleacă de la premisa că există doar adevărat și fals și, mai mult, că sunt simplu de distins. Din nefericire, nu-i chiar așa de simplu. De-a lungul istoriei, cei care au meditat la natura adevărului și a opusului acestuia au tot descoperit același principiu fundamental: în timp ce există un număr extrem de limitat de modalități de a avea dreptate, există un număr aproape infinit de modalități de a greși.

„Adevărul n-are decât un singur tată, dar minciunile sunt barbari născuți din o mie de bărbați și sunt zămislite pretutindeni”¹, se plângea în 1606 scriitorul elisabetan Thomas Dekker. Sau, cum s-a exprimat în secolul al XVI-lea filosoful Michel de Montaigne în eseu „Despre minciună”: „Dacă, asemenea adevărului, minciuna n-ar avea decât o față, ne-am mai împăca, căci am lua drept întemeiate cele ce stau împotriva spuselor minciunosului;